

Cumhuriyeti, İstanbul 1995, s. 58-64; Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidilik*, İstanbul 2000, s. 198-199; Ahmet Süreyya Örgüven, *Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklâl Mahkemesi, Vesikalar, Olaylar, Hatıralar* (haz. Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul 2002, tür.yer.; W. Jwaideh, *The Kurdish National Movement: Its Origins and Development*, Syracuse 2006, s. 203-213; Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul 2013, s. 75-76; *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye: 1925-1926* (der. Ali Satan, trc. Nilgün Engin), İstanbul 2013, s. 21-27; Naci Kutlay, *Osmanlı'dan Günümüze Kültür, Kürdoloji Notları*, Ankara 2014, s. 244-270; Nurgün Koç, "Şeyh Sait Ayaklanması", *Turkish Studies*, VIII/2 (2013), s. 153-166; Cihat Kar, "80. Yılında Şeyh Said Ayaklanması ve Gerçekler I" (<https://saklibelgeler.wordpress.com/2012/03/21/80-yilinda-seyh-said-ayaklanması-ve-gerçekleri-e-kitap-pdf/>) (13 Şubat 2015).

ZEKERİYA KURŞUN

ŞEYHÜŞŞÜYÜH

(شيخ الشيوخ)

Hankah, zâviye ve ribâtların idaresinden sorumlu sûfi ve âlimlerle fütüvvet teşkilâtında en üst makam sahiplerine verilen unvan.

"Şeyhler şeyhi" anlamına gelen şeyhü's-şüyüh, herhangi bir ilimde otorite kabul edilen kişilerin yanı sıra özellikle Şehâbeddin es-Sühreverdî gibi önde gelen sûfilerle verilen bir şeref unvanı olarak kullanılmakla birlikte Zengiler döneminde sûfilerle ait müesseselerin idaresinden sorumlu kişilere unvan olarak verilmiştir (*DİA*, XXXVIII, 40). Bu müesseseye ise "meşihatü's-şüyüh, meşihatü'l-meşâiyh" denilmiştir. Resmî bir görev olarak şeyhüşşüyüh tayininin ilk defa Nüreddin Zengî devrinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Dönemin önde gelen fakih ve sûfilerini çevresinde toplamak isteyen ve onları için birçok yeni vakıf kuran Nüreddin Zengî'nin sûfi vakıflarının kontrolü amacıyla 568 (1172-73) yılında Dımaşk'a davet edip şeyhüşşüyüh tayin ettiği ilk kişi sûfi Ebü'l-Feth İmâdüddin Ömer b. Ali b. Muhammed b. Hameviyye'dir (Hameveyh). Dönemin meşhur inşâ kâtibi İmâdüddin el-Kâtib el-İsfahânî tarafından kaleme alınan menşurdan anlaşıldığına göre İbn Hameviyye Dımaşk, Hama, Humus, Ba'lebek ve Halep'teki sûfi vakıflarıyla ilgili tek yetkili kişiydi (Münzirî, III, 16; Ebü Şâme el-Makdisî, II, 173, 264-265; İbn Vâsıl, III, 257).

Zengiler'den sonra Eyyübîler ve Memlükler döneminde de Suriye ve Mısır'daki sûfi vakıflarından sorumlu bir şeyhüşşüyüh tayini geleneği sürdürüldü. Eyyübîler devrinde Mısır'daki ilk şeyhüşşüyüh 569

(1173-74) yılında Selâhaddîn-i Eyyübî tarafından tayin edildi (Makrîzî, *el-Hıta't*, III, 570). Böylece Mısır ve Suriye bölgelerine iki ayrı şeyhüşşüyüh görevlendirme uygulaması başlatılmış oldu, bu uygulama Memlükler'in son dönemlerine kadar devam etti. Zengiler devri boyunca görevinde kalan İbn Hameviyye, Eyyübîler'in bölgede hâkimiyeti ele geçirmelerinden sonra Selâhaddîn-i Eyyübî döneminde de Dımaşk şeyhüşşüyüh olarak görevini sürdürdü. Selâhaddîn'in ardından Eyyübîler'in sürdürdüğü siyasî ve idarî açıdan parçalı yapı içinde Mısır şeyhüşşüyühü Mısır'a, Dımaşk şeyhüşşüyühü Dımaşk'a hâkim olan melikler tarafından göreve getirildi. Ayrıca bu dönemde Suriye bölgesi çoğu zaman birden fazla melik tarafından yönetildiğinden Dımaşk'taki şeyhüşşüyühün görev alanında zaman zaman değişiklikler meydana geldi. Memlükler devrinde ise Mısır'da görev yapan şeyhüşşüyühü bizzat sultan tayin ediyordu. Dımaşk şeyhüşşüyühü çoğu zaman Mısır'daki sultan, bazan da onun Suriye'deki nâibi tarafından atanırdı (Kalkaşendî, XI, 370).

Dımaşk şeyhüşşüyühü, aynı zamanda şehirdeki en önemli sûfi kurumu olan Sümeysâtiyye Hankahı'nın şeyhliğini de elinde bulundururdu. Zengiler, Eyyübîler ve Memlükler devri boyunca Dımaşk şeyhüşşüyühleri burada ikamet etti (Makrîzî, *es-Sülûk*, I/3, s. 927; M. Mutî' el-Hâfız, s. 6, 11). Mısır'daki ilk şeyhüşşüyüh, Selâhaddîn'in 569'da (1173-74) vakfettiği Kahire'deki Saïdüssuadâ (Salâhiyye) Hankahı'nın şeyhliğini uhdesinde bulundururdu, buranın şeyhi olan kimse Mısır'daki bütün sûfi vakıflarının idaresinden sorumluydu. Mısır'daki şeyhüşşüyühün Saïdüssuadâ Hankahı'nın da şeyhliğini üstlenmesi ve burada ikamet etmesi geleneği Memlükler döneminde de bir süre devam etti. Muhammed b. Kalavan tarafından Kahire'nin hemen dışında Sîryâküse (Siryakos) Hankahı'nın inşa edilmesinin ardından bu hankahın şeyhliğini üstlenen kimse aynı zamanda şeyhüşşüyüh unvanıyla anıldı ve bütün Mısır'daki sûfi vakıflarının yönetiminden sorumlu tutuldu. Memlükler devrinin sonlarına doğru Sîryâküse şeyhüşşüyühü, sadece Mısır'daki değil bütün Memlük coğrafyasındaki sûfi vakıflarının üst düzey görevlisi olarak kabul edildi (Kalkaşendî, XI, 370; Makrîzî, *el-Hıta't*, III, 570). Makrîzî şeyhüşşüyüh unvanını, Memlükler'in sonuna kadar "sûfi vakıflarının idaresinden sorumlu en üst düzey yönetici" anlamında kullanırsa da (*a.g.e.*, III, 571) özellikle IX. (XV.) asırdan itibaren Mısır ve Suriye'deki

sûfi vakıflarının başındaki bütün şeyhler için bu unvana rastlanmaktadır. Bölgedeki sûfilerin temsilcisi kabul edilen Mısır ve Dımaşk şeyhüşşüyühleri hankah, zâviye ve ribâtların ve orada barınan dervişlerin bütün işleriyle ilgilendirildi. Sûfi vakıflarının idaresi ve buralara yapılacak tayinler onların sorumluluğundaydı. Elllerinde bütün sûfi vakıflarının bir listesi bulunurdu. Buralarda kimlerin kalmakta veya bu vakıflardan yararlanmakta olduğuna, hangi hankaha nelerin bağışlandığına, vakıf gelir giderlerine dair kayıtlar vardı, ayrıca bu hankahlar şeyhüşşüyüh tarafından sürekli kontrol edilmekteydi (Kalkaşendî, IV, 193; M. Mutî' el-Hâfız, s. 12).

Şeyhüşşüyüh özellikle ilk ortaya çıktığı dönemlerde sûfiler arasından tayin edilirken zamanla ulemâdan da bu göreve getirilenler oldu. Başlangıcından Memlükler'in sonuna kadar hem medresede müderrislik yapan hem de şeyhüşşüyüh olan çok sayıda âlim bulunmaktadır. İmâdüddin İbn Hameviyye'nin oğlu Sadreddin Muhammed (ö. 617/1220) Mısır'da hem şeyhüşşüyühlüğü görevine getirildi hem de bazı medreselerde müderrislik yaptı. Yine Memlükler devrinde Dımaşk'ta kadılık / kâdilkudâtlıkla şeyhüşşüyühlük görevinin Bedreddin İbn Cemâa örneğinde olduğu gibi aynı şahsa verildiği de görülmektedir (Makrîzî, *es-Sülûk*, II/1, s. 287; *DİA*, XIX, 389). Kalkaşendî, Memlükler döneminde en önemli bürokratik görevlerden biri haline gelen şeyhüşşüyühlüğü dinî mertebelerin de en yükseği olarak gösterir (*Şubhu'l-a'sâ*, XII, 411).

İmâdüddin b. Hameviyye'nin soyundan gelen Benî Hameviyye ailesinden Eyyübîler ve Memlükler döneminde şeyhüşşüyühlüğü üstlenen çok sayıda isim yetişti. İbn Hameviyye'den sonra oğlu Sadreddin Muhammed'in ve ardından onun oğulları Ebü'l-Feth İmâdüddin Ömer ve Tâceddin İbn Hameviyye bu görevi üstlendiler. VII. (XIII.) yüzyılın başlarında fütüvvet teşkilâtı hiyerarşisinde en üst makamda bulunanlara da şeyhüşşüyüh denilirdi (*DİA*, XXXII, 322).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 1422/2002, IX, 710; Bündârî, *Sene'l-Berki's-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), İstanbul 1425/2004, s. 65; Münzirî, *et-Tekmil*, III, 16; Ebü Şâme el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhim Şemseddin), Beyrut 2002, II, 173, 264-265; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, III, 257; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 193; XI, 370; XII, 411; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/3, s. 927; II/1-2, s. 287; a.mif., *el-Hıta't* (nşr. Muhammed Zeynühhüm), Kahire 1998, III, 570, 571; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, III, 51-53; M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde*

Memlûk Sultanlığı, İstanbul 1961, s. 150; İsmail Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Târîhi: Memlûkler*, İstanbul 1991, VII, 387; R. van Leeuwen, *Waqfs and Urban Structures: The Case of Ottoman Damascus*, Leiden 1999, s. 76-77; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devri*, İstanbul 2002, s. 456; J. P. Berkey, *The Formation of Islam*, Cambridge 2003, s. 242; M. Mutî' el-Hâfız, *el-Hançâhü's-Sümeysâtiyye bi-Dımaşk: el-Medresetü's-Şüfiyye*, Beyrut 1427/2006, s. 6, 11, 12; Cemil Akpınar, "İbn Cemâa, Bedreddin", *DİA*, XIX, 389; Gülgün Uyar, "Nakib", a.e., XXXII, 322; Hasan Kâmil Yılmaz, "Sühreverdî, Şehâbeddin", a.e., XXXVIII, 40.

HARUN YILMAZ

ŞEYHZÂDE, Abdürrahim

(عبد الرحيم شيخ زاده)

(XII./XVIII. yüzyıl)

Osmanlı dönemi kelâm âlimi.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. *Nazmü'l-ferâ'id* ve *cem'u'l-fevâ'id* adlı eserinde adı Abdürrahim b. Ali el-Meşhûr bi-Şeyhzâde olarak geçmektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi Efendi (nr. 2064) ve Esad Efendi (nr. 1291) nüshalarında yazımı ve temize çekilmesinin 1133 (1721) yılında tamamlandığı, bazı kaynaklarda ise 1136'da (1724) telif edildiği belirtilmektedir (*Fihristü'l-Kütüb-hâneti'l-Hidiviyye*, VII/1, s. 143-144). Yine aynı kütüphanenin Esad Efendi nüshası ile Süleymaniye (nr. 1036) nüshasının ilk sayfalarında müellifin Bafra'da müftülük yaptığı kaydedilir. Buna göre Şeyhzâde'nin vefat tarihini 944 (1537) olarak gösteren Bağdatlı İsmâil Paşa (*Hediyyetü'l-Ârifin*, I, 563; *İzâhu'l-meknûn*, II, 103, 659; ayrıca bk. Kehhâle, V, 209-210) onu Müeyyedzâde Abdürrahim ile karıştırmıştır. Nitekim Şeyhzâde'nin, adı geçen eserinde Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) ve Beyâzîzâde Ahmed Efendi (ö. 1098/1687) gibi bu tarihten sonra yaşamış kişilerden nakilde bulunması da bunu teyit etmektedir. Hacı Çelebi veya Hacı Halife olarak da tanınan Müeyyedzâde Abdürrahim ise Amasyalı meşhur bir ailedendir. Babası Alâeddin Ali Çelebi, dedesi Şeyh Şemseddin Müeyyed Çelebi'dir. Tanınmış âlimlerden Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin (ö. 922/1516) kardeşi olan Abdürrahim Efendi, Şeyhülislâm Abdülkadir Şeyhî Efendi'nin de babası olup 944 (1537) yılında vefat etmiştir (*Müstakimzâde*, s. 256-257; *Sicill-i Osmânî*, III, 328).

Daha çok kelâm ilmiyle ilgilenen Abdürrahim Şeyhzâde, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye mezhepleri arasındaki görüş farklarını kırk

mesele halinde ele aldığı *Nazmü'l-ferâ'id* ve *cem'u'l-fevâ'id* adlı eseriyile tanınmaktadır. Kitabın adı mukaddimede böyle geçmekte olup kapak sayfasında buna "fî beyânî'l-mesâilî'lletî vakaa fihâ ihtilâf beyne'l-Mâtürîdiyye ve'l-Eş'ariyye fî'l-akâid maa zikri edilleti'l-ferikayn" şeklinde bir ilâve yapılmıştır. Eserde "feride" başlığı altında konuya ilişkin temel meselelere, "fâide" alt başlığında ise tamamlayıcı bilgilere yer verilmiştir. Eser vücûd ve vücûd kavramları; bekâ, kudret, irade, sem', basar, kelâm ve tekvîn sıfatları; isim-müsemmâ, kader-kazâ problemleri; Allah hakkında vârit olan müteşâbih haberler; tevfiik, teklîf-i mâ lâ yutâk, ilâhî fiillerde hikmetin yeri, Allah'ın vâidinden dönmemesinin câiz olup olmadığı, hüsün-kubuh, Allah'a imanın aklen vâcib olup olmadığı, iman hakikati, nakil delillerin kesinlik ifade edip etmediği, saadet ve şekavet, nübüvvet, tekfir, irtidad ve *ihbât** meseleleri etrafında cereyan eden tartışmaları konu edinmektedir. *Nazmü'l-ferâ'id* kaynak açısından çok zengin bir eser olup Şeyhzâde başta Ebû Hanîfe ve İmam Mâtürîdî olmak üzere Tahâvî, Serahsî, Şemseddin es-Semerkindî, Rüstüfağnî, Sadrüşşerîa, Beyâzîzâde, İbnü'l-Hümâm, Ebü'l-Muîn en-Nesefî, Ali el-Kârî, Nüreddin es-Sâbûnî, Ebü'l-Usr Ali el-Pezdevî, Molla

Fenârî, Hayâlî, İbn Kemal Paşa ve Habbâzî gibi Hanefî-Mâtürîdî çizgideki âlimlerden Ebû İshak el-İsferâyîni, Bâkîllânî, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Devvânî, Seyyid Şerîf el-Cürçânî, Fahreddin er-Râzî, Beyzâvî, Senûsî, Lekânî, Teftâzânî, Seyfeddin el-Âmidî, Şehristânî, Kâdî Beyzâvî ve diğer ünlü Eş'arî âlimlerin eserlerinden faydalanmıştır.

Çeşitli kütüphanelerde birçok nüshası bulunan *Nazmü'l-ferâ'id*'in erken dönemden itibaren baskıları da yapılmıştır (İstanbul 1288; Kahire 1317, 1323). Eser Fâtih dersîamlarından Iğnınlı Hacı Ali Efen-dizâde Muhammed Emin tarafından Osmanlı Türkçesi'ne çevrilmiş ve Tedkik-ı Müellefât-ı Şer'iyye Meclisi'nin izniyle Osmanlı Matbaası'nda basılmıştır (İstanbul 1328). Mütercim çalışmasının söz konusu eserin bazan meâlen, bazan diğer dinî kitaplardan faydalanarak ortaya konmuş bir tercümesi olduğunu kaydeder.

Şeyhzâde'nin ikinci eseri *Şerhu'l-Âkâ'idî'l-Taḥâvî* olup nüshaları Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde 1509 (vr. 61^b-115^a, istinsah tarihi 1721) ve 565 (vr. 1^b-54^b) numaralarda kayıtlıdır (ayrıca bk. *İzâhu'l-meknûn*, II, 103). Diğer bir eseri de *Tehzîbü'l-İşârât* adını taşımaktadır. Şeyhzâde *Nazmü'l-ferâ'id*'de kelâm sıfatı münasebetiyle habur çeşitlerini açıklarken

Abdürrahim Şeyhzâde'nin *Nazmü'l-ferâ'id* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2064)

